
УДК 81'373.7:81'374.73=161.2

Жанна Краснобаєва-Чорна (м. Донецьк)

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД КОНЦЕПТИВІСТИКИ (на матеріалі концепту *ЖИТТЯ* в українській фраземіці)

Стаття продовжує цикл публікацій автора з теоретичних і практичних проблем концептивістики. Запропоновано алгоритм концептуального аналізу на матеріалі концепту ЖИТТЯ, репрезентованого українськими фраземами. Виявлено експліцитні й імпліцитні характеристики концепту ЖИТТЯ, тобто його національно-культурну специфіку.

Ключові слова: *концептивістика, концепт, концептуальний аналіз, концептуалізація, фразема.*

Сьогодні можна вже з упевненістю говорити про становлення і розвиток науки про концепти — концептивістики (або концептології) [1; 20], що постала як розділ міждисциплінарної когнітивістики. Як і будь-яка наука, концептивістика має предмет і завдання, систему одиниць (концепт, мікроконцепт, макроконцепт; деякі дослідники називають також гештальт, фрейм, сценарій тощо), що вступають у певні відношення у межах концептуальної картини світу (концептосистеми, концептосфери).

Основною одиницею концептивістики виступає концепт — багатовимірне утворення, що характеризується такими диференційними ознаками: зв'язок з мовою, мисленням, пам'яттю та психікою, абстрагування, етнокультурне забарвлення, момент переживання, специфікація, узагальнення, автореферентність, безтілесність, відкритість, вічність, динамічний характер, гнучкість, множинність складників, потенційна суб'єктивність, тривалість і складність формування, стереотипність і константність, кодованість у чуттєво-образних уявленнях, відображення ментальної дійсності, і виконує пізнавальну функцію, функції збереження знань про світ, структурування знання, орієнтування у світі.

© Ж.В. КРАСНОБАЄВА-ЧОРНА, 2009

ISSN 1682-3540. Українська мова, 2009, № 1

41

Головне завдання концептивістики можна сформулювати так: *дослідити й системно описати концепти певної мови за допомогою лінгвістичних засобів, тобто концептуальні картини світу*, враховуючи можливу лакунарність концепту або його окремих складників. Також до завдань концептивістики на сучасному етапі зараховуємо: 1) чітке простеження процесу концептуалізації знань (як і для чого формуються концепти); 2) розроблення загальноприйнятої класифікації концептів; 3) визначення ролі невербальних компонентів у структурі концепту тощо. Достатньо опрацьовані на сьогодні питання номінації концепту [9], структури концепту [2; 19; 21], змісту обсягу та його модифікації (звуження або розширення) [5; 23], місце терміна *концепт* серед інших термінологічних одиниць, що розкривають семантику та семантичний простір мови [3; 4; 8; 13; 16; 19; 22] і т.ін. Однак найбільш гостро на сьогодні стоїть питання методу концептивістики. Цим і зумовлена актуальність нашої статті. Вивчення концептів здійснюється за допомогою різних методів і методик (див. [6; 7; 10; 11; 14; 17]).

З. Попова та І. Стернін говорять про метод семантико-когнітивного аналізу, що передбачає під час лінгвокогнітивного дослідження перехід від змісту значень до змісту концептів [1: 9]. Унаслідок чого дослідник отримує два напрями: 1) когнітивна семасіологія — повернення до мови (використання когнітивних знань для пояснення явищ і процесів у семантиці мови, поглибленого вивчення лексичної та граматичної семантики); 2) лінгвокогнітивна концептологія — рух до свідомості (моделювання концептів як одиниць національної концептосфери). М. Піменова пропонує досліджувати концепти поетапно: 1) аналіз лексичного значення та внутрішньої форми слова, що номінує концепт; 2) вияв синонімічного ряду лексеми; 3) опис способів категоризації концепту у мовній картині світу; 4) встановлення способів концептуалізації як вторинного переосмислення відповідної лексеми, вивчення концептуальних метафор і метонімії; 5) дослідження сценаріїв [1: 15].

Більшість мовознавців вважають доречним застосовувати метод концептуального аналізу, метою якого, на думку О. Селіванової, є „реконструкція когнітивних механізмів індивідуальної чи колективної свідомості, які опосередковують формування й упорядкування знань про об'єкти дійсності та результати внутрішнього рефлексивного досвіду” [16: 7], тобто, цей метод передбачає моделювання й опис концептів і векторність від думки до слова (а при семантичному аналізі — від слова до думки), від знань до знака. Ідеальною моделлю реалізації концептуального аналізу, за О. Селівановою, постає ментально-психонетичний комплекс, що ґрунтується на синергетичній суперсистемі свідомості, на конекційній та енграмній природі пам'яті, квантово-хвильовій здатності кодування й перекодування інформації людським мозком [15: 197]. В. Маслова для встановлення смислового обсягу концепту пропонує таку модель концептуального аналізу: 1) встановити референтну ситуацію, до якої належить концепт (за наявності художнього тексту ця операція здійснюється на його основі); 2) окреслити місце концепту у мовній картині світу та

мовній свідомості нації через енциклопедичні та лінгвістичні словники (словникова дефініція є ядром концепту); 3) врахувати етимологічну специфіку; 4) залучити різноманітні контексти: поетичні, наукові, філософські, публіцистичні, прислів'я та приказки; 5) результати зіставити з аналізом асох зв'язків лексеми; 6) якщо для аналізу вибрано важливий концепт, то він повинен багаторазово повторитися в живописі, музиці тощо [9: 45-46]. Необхідно зазначити, що та чи інша модель концептуального аналізу залежить не тільки від складності та значущості концепту, але й від мети і завдань, які ставить перед собою дослідник.

На думку М. Полюжина, концептуальний аналіз дає реальну змогу простежити, як і якою мірою знання мови відображає знання людини про світ у вигляді тлумачення у словникових дефініціях [12: 12]. Крім того, концептуальний аналіз спрямований на виявлення й осмислення структури вербалізованого концепту з метою з'ясування обставин його формування, знаходження властивих для нього системних зв'язків та їхніх відмінностей від інших концептів; на отримання різнобічних знань про світ, спосіб життя, традиції та культуру носіїв певної мови [Там само]. Концептуальний аналіз постає логічним продовженням семантичного аналізу і характеризується певними специфічними ознаками: 1) залучає до сфери своїх інтересів не тільки лінгвістику, а й культурологію, історію, психологію, соціологію, філософію тощо та, крім аналізу словникового значення, включає особистий та етнічний досвід, асоціації носіїв мови та культурно-національний контекст (на відміну від семантичного аналізу, що не виходить за межі власне-лінгвістичного знання і виступає суто мовним аналізом одиниць); 2) досліджувана одиниця розкладається на актуальну ознаку, буквальний смисл і пасивну ознаку (за Ю. Степановим), на предметно-образний зміст, поняттєвий і ціннісний складники (за В. Карасиком) тощо (під час семантичного аналізу одиниця розкладається на семи (диференційні семи, архісеми, конотативні семи тощо). Отже, концептуальний аналіз значно ширший за семантичний, відповідно останній у нашій роботі постає частиною методу концептуального аналізу.

Проблема методу ускладнюється й тим, що концепт представлений розгалуженою системою складників (лексемами (включаючи асоціативні зв'язки), фраземами, міфологемами й культуремами, пареміями, прецедентними текстами, біблійними ремінісценціями, науковими термінами, художніми дефініціями тощо), а також може містити невербалізовану частину.

Для встановлення національно-культурної специфіки концепту, репрезентованого фраземами, пропонуємо використовувати такий алгоритм концептуального аналізу: 1) окреслення ядра концепту на основі словникових дефініцій однойменної лексеми різних історичних періодів; 2) встановлення периферії концепту за допомогою асоціативного експерименту; 3) опрацювання ідеографічної структури концепту; 4) визначення місця концепту в загальній концептуальній схемі української мови — **перший рівень концептуалізації**; 5) добір

фонові інформації (зі словників різних типів: етимологічних, тлумачних, міфологічних, культурознавчих, етнолінгвістичних тощо) для кожного семантичного поля, групи, підгрупи; б) виокремлення з фонові інформації спільних і диференційних, загальнокультурних й етнокультурних складників концепту в усіх семантичних полях; 7) окреслення асоціативно-образного комплексу складників концепту, виділених на другому рівні — **другий рівень концептуалізації**. При цьому обов'язковими для дослідження будь-якого концепту виступають виявлення ядра та периферії концепту, визначення його місця у концептосфері певної мови та збирання фонові інформації. Крім того, як один з етапів можна використовувати розгортання семантичного простору слова, проте необхідно пам'ятати, що концептуальний аналіз не обмежується тільки лінгвістичними даними, він щільно пов'язаний з психоментальними основами.

У такий спосіб ми підійшли до концептуального аналізу концепту ЖИТТЯ¹, що репрезентований українськими фраземами. На **першому етапі** виявлено ядро концепту ЖИТТЯ: проаналізовано лексичне значення слова життя у тлумачних словниках різних періодів і встановлено, що в українській фраземі ядро концепту ЖИТТЯ формується сімома складниками: 1) існування всього живого; 2) стан живого організму в стадії розвитку; 3) період існування кого-небудь, вік; 4) спосіб існування кого-небудь; 5) жива істота; 6) вияв фізичних і духовних сил істот; 7) те, що реально існує, дійсність.

На **другому етапі** концептуального аналізу для з'ясування обсягу змісту концепту ЖИТТЯ залучено асоціації, отримані шляхом асоціативного експерименту (500 анкетованих у різних ВНЗ регіону). На підставі опрацювання результатів асоціативного експерименту побудовано синтагматичні та парадигматичні ряди лексем-асоціацій на стимул життя, виявлено найчастотніші (окрім тих, що належать до ядра) й обрано для кожного назву (Табл. 1):

Асоціативний експеримент дозволив сформувати п'ятнадцять периферійних мікроконцептів концепту ЖИТТЯ: *Доля, Особа, Родина, Шлюб, Суспільство, Діяльність, Засоби Існування, Життєвий Інтерес, Скрута, Період, Місце, Ціна, Непередбачуваність, Неминучість, Ризик*. Подальше дослідження структури концепту ЖИТТЯ й особливості її наповнення розглянуто у площині ідеографічної лінгвістики, а виявлення національної специфіки — у розрізі лінгвокультурології та когнітології. Опис концептів як одиниць ментального рівня носить гіпотетичний характер, оскільки належить до дійсності особливого типу — ментальної.

¹ Концепт ЖИТТЯ позиціоновано як: 1) *національний концепт* (загальнонаціональний); 2) *духовний концепт*; 3) а) *вторинний*, оскільки первинними концепти бувають лише на стадії свого виникнення; б) *простий*, тому що репрезентований однією лексемою — життя; в) *макроконцепт*, оскільки складається з комплексу мікроконцептів; г) *концепт-максимум*, або такий, що містить *енциклопедичний додаток* (якщо залучаємо відомості з філософії, природознавства тощо).

Таблиця 1. Кількісний аналіз парадигматичних і синтагматичних рядів реакцій на стимул *життя*

Концепт	Лексичне наповнення	
	Парадигматичний ряд (кількість одиниць)	Синтагматичний ряд (кількість одиниць)
Доля	Доля 57; щастя 116; нещастя 19	Щасливе 102; нещасливе 22
Особа	Задоволення 42; страждання 36; складне 20 / нелегке 7 / непросте; людина 17; смуток 15; самостійність 14; горе 13;	Важке 30 / тяжке 19; особисте 40; власне 29; безтурботне 23; самостійне 10; спокійне 9; безрадісне 4; повноцінне 4; інтимне 2; приватне 2
Родина	Родина 77 / сім'я 53; дитина 53 / діти 37; батьки 49; мама 42 / мати 6; самотність 33; рідні 28; батько 18 / тато 7 / татко 1; родичі 18; сестра 14; злагода 12; брат 5	Родинне 45 / сімейне 47; самотнє 17
Шлюб	Шлюб 85; подружжя 46; одруження 27; весілля 23; наречений 19; чоловік 17; дружина 15; вірність 11	Подружнє 55
Суспільство	Суспільство 66; кар'єра 37; люди 32; злет 31; падіння 22, середовище 22	Суспільне 60
Діяльність	Діяльність 52; робота 35; дія 25; праця 18; призначення 7; покликання 6	Діяльне 24
Засоби існування	Гроші 132; заробіток 49; достаток 31; нестатки 9	Матеріальне 61; багате 31; заможне 29; забезпечене 20; бідне 19; розкішне 11
Життєвий інтерес	Інтерес 51	Цікаве 39 / нецікаве 10
Скрута	Скрута 54; труднощі 32; негаразди 22	
Період	Смуга 42	Смугасте 49; чорно-біле 29
Місце	Житло 43; дім 33; будинок 25; гуртожиток 15; хата 4; місце 2	Небесне 19; земне 18
Ціна	Ціна 51; розплата 24; плата 23	
Непередбачуваність	Непередбачуваність 81	Непередбачуване 66
Неминучість	Неминучість 47	Неминуче 21
Ризик	Ризик 53	

Застосування терміна „ідеографічна класифікація” (ідеографічна парадигма) відповідає логіці вияву й опису структури концепту ЖИТТЯ. Опрацьована в роботі фраземоідеографічна класифікація має структуру: *фразема – семантична підгрупа (СПГ) – семантична гру-*

на (СГ) — семантичне поле (СП) — тематична група (ТГ), де СПГ — це сукупність фразем, пов'язаних відношеннями схожості або протиставлення; СГ — це сукупність семантичних підгруп, об'єднаних однією архісемою, що наявна у фразеологічному значенні усіх членів групи та відображає їхні спільні категорійні властивості й ознаки; СП — сукупність семантичних груп, об'єднаних за концептуальним критерієм навколо мікроконцепту (або складника концепту), ТГ — це сукупність семантичних полів, об'єднаних за концептуальним критерієм навколо макроконцепту. Запропонована структура не є вичерпною, оскільки розрахована лише на аналіз концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці. Отже, на **третьому етапі** концептуального аналізу встановлено ендоконсистенцію концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці. Макроконцепт ЖИТТЯ складається з комплексу мікроконцептів, навколо яких формуються семантичні поля: мікроконцепт *Вік* покладено в основу СП „Період існування”, *Особа й Доля* — СП „Особисте життя”, *Родина та Шлюб* — СП „Сімейне, подружнє життя”, *Суспільство та Діяльність* — СП „Суспільне життя”, *Засоби існування* — СП „Матеріальний стан життя”, *Сприйняття, Життєвий інтерес* — СП „Дійсність”, *Роки* — СП „Кількісна характеристика життя”, *Скрута, Спосіб, Досвід, Період* — СП „Якісна характеристика життя”, *Світ, Місце, Ціна, Ризик, Непередбачуваність і Неминучість* покладено в основу СП „Життя”. Кожен мікроконцепт має семантичні вузли (далі СВ), навколо яких утворюються семантичні групи та семантичні підгрупи. Семантичні вузли „вагітність” (*увійти в тяж; при надії*), „народження” (*Бог (Господь) дав (послав) (1); давати / дати (надати) життя (1); побачити світ (1), „дитинство” (без штанів під стіл бігати (ходити); на припічку кашу їсти), „молодість” ([ще] мак росте (цвіте) в голові; губи в молоці), „доросле життя” (вбиватися / вбитися в колодочки (в палки, в пір'я і т. ін.) (1); входити / ввійти в літа), „старість” (їхати (повертати) з ярмарку (з торгу); на [крайньому (крайнім)] порозі життя; на схилі віку (літ, днів), „жити / втратити життя” (топтати / потоптати ряст; держатися (триматися) на світі (1); голова ціла [на плечах] // позбутися життя; скінчити дні (життя, шлях і т. ін.); заплатити (діал. приплатити) життям; накладати / накласти (наложити) на себе руки) формують мікроконцепт *Вік*; СВ „щастя / нещастя” (доля (фортуна) послужила (послужить); доля маслом губи змастить; пестун (пестій) долі (фортуни і т. ін.) // доля підставила ногу; сьорбнути солоного) — мікроконцепт *Доля*; СВ „задоволення / незадоволення” (жити не горювати (не журитися); жити та (і) Бога (долю, доленьку) хвалити // занудити світом (4), СВ „своє / чуже” (влязти (вкрадатися) / влізти (вкрастися) в душу (1); лізти (залазити) з чобітьми в душу), СВ „самостійне” життя (вступати (входити) / вступити (ввійти) в життя (1); жити на свою руку) — мікроконцепт *Особа*; СВ „залицання” (підбивати / підбити клинці (клина); смалити халяви (халявки), СВ „сватання” (слати (засилати, присилати, посилати) / заслати (прислати) старостів (людей) [за рушниками]; пропонувати / запропонувати руку [й серце]), СВ „одруження /*

розлучення” (ставити (становити) на рушник (на рушнику); брати / взяти (прийняти) закон (1); віддавати / віддати [і] руку [і серце] (1) // розбити (побити) глек (глека, горщик, горщика, макітру і т. ін.) (2); розв’язати світ (пута) (1)), СВ „вірність / невірність” (наставляти / наставити роги (1); скакати (вскакувати) / скочити (вскочити) в гречку), СВ „ювілеї” (медовий місяць (1); золоте весілля) формують мікроконцепт Шлюб; СВ „злагода / незгода” (жити як мед пити; у ладу (2) // не в ладах; жити як кішка з собакою), СВ „родинні зв’язки” (мамин мізинчик; своя кістка // через вулицю бондар; чужа кістка), СВ „самотність” (без роду [і] племені (і прароду)); як (мов, ніби) палець (перст) (1); як билина [в полі]) – мікроконцепт Родина; СВ „влаштованість / невлаштованість у суспільній ієрархії” (знатна птиця; велика цяця (1); сильна (міцна) рука // невелика цяця; низького (дрібного) льоту (лету), СВ „роль у суспільстві” (вартий уваги; на вагу золота (1) // гріш (копійка) ціна [в базарний день]; нуль без палички (1); пустий (порожній) звук; абсолютний нуль), СВ „спільні / неспільні інтереси” (ділити хліб [і сіль] (хліб-сіль) (3); дороги сходяться (схрещуються) / зійшлися (схрестилися) (1) // ходити / піти по різних (по інших) стежках (різними стежками), СВ „середовище” (темне царство; тиха заводь) – мікроконцепт Суспільство; СВ „напрямок діяльності” (пряма (рівна) дорога (стежка, магістраль і т. ін.); стояти на правильному (вірному) шляху // збиватися (сходити) / збитися (зійти) на манівці; збочувати / збочити з дороги (з шляху, з стежки і т. ін.)), СВ „наслідування” (жити чужим розумом (умом); іти (ходити) / піти второваними (протертими, протоптаними і т. ін.) стежками // жити своїм розумом (умом); мати свою стежку (свій шлях) – мікроконцепт Діяльність; СВ „гроші” (грошовий (золотий) мішок (1); презрений (погорджений і т. ін.) метал), СВ „зарібок” (піти на свій хліб; добувати / добути [своїм] горбом; легкий на гроші (1), СВ „утримування” (їсти чужий хліб; сидіти на шиї (на плечах) // злазити (злізати) / злізти з шиї), СВ „бідність / багатство” (годувати злидні (зlidнів); пхати вік (біду, життя) // тонутти (потопати) в розкошах; медові [і] та молочні [і] ріки (1); як бобер у салі) – мікроконцепт Засоби існування; СВ „безпосередність” (на власні (свої) очі; перед очима (2), СВ „об’єктивність / спотвореність” (дивитися тверезими очима (тверезо); дивитися на світ ясними очима // бачити [все] в рожевому світлі; всі (і) кози в золоті), СВ „почуття реальності” (відриватися / відірватися від життя (від землі); спуститися / спускатися з неба (з небес) [на землю]) – мікроконцепт Сприйняття; СВ „наявність / відсутність життєвого інтересу” (прокидається / прокинулося серце; прокинулася душа // життя немиле; заснуло серце) – мікроконцепт Життєвий інтерес; СВ „жити довго” (на тому світі пайок йде; забула смерть), „протягом життя” (до [божого (страшного)] суду; до віку вічного; на віку), СВ „до старості / до кінця життя” (до сивого (білого) волосу (до сивини); до сивої (до сідої) коси // до гробової (рідко до судної) дошки; до осикового кілка) – мікроконцепт Роки; СВ „позитивний / негативний” (відчувати пульс епохи; здобувати / здобути світ // ду-

рити світом; жити одним (сьогоднішнім) днем; збавляти / збавити віку (життя) (2), СВ „активний / пасивний” (вертїтися (крутїтися) на ногах; під лежачий камїнь вода не тече // вигрїватися на печї; виїти із борозни), СВ „узвичаєний / неузвичаєний” (входить / вїйти в [свою] колїю (в береги); входить (приходить) / вїйти (прийти) в норму // вибиватїся (сходити) / вибитїся (зїйти) з колїї; баламутити світом), СВ „правильний / неправильний” (по правдї (2)); як Бог велїв // світ поганити; блудлива овечка) – мікроконцепт Спосїб; СВ „наявність / відсутність життєвого досвїду” (обглянутїся по світї; битий (бита) собака // життя не скуштувати; [ї] не нюхати / не понюхати пороху (2)) – мікроконцепт Досвїд; СВ „безвихїдне становище” та „несприятливї умови” (життя повернулося гострим боком; життя притиснуло (притисло)) – мікроконцепт Скрута; СВ „земний / потойбїчний” (цей (сеї) світ; земний падїл // інший мир; той світ) світ – мікроконцепт Світ; СВ „постїйне / непостїйне” мїсце життя (насїджене мїсце (1); кидати / кинути якїр (якоря) // (блукати по світїх (по [божому] світї, по світї)), СВ „відсутність житла” (не мати де голови (голову) прихилити (2); тинятїся попїдтинню (попїд тинами)) – мікроконцепт Мїсце.

Аналіз структури концепту ЖИТТЯ уможливлє опрацювання її ідеографїчної парадигми: 1240 фразем – 131 семантична пїдгрупа – 39 семантичних груп – 9 семантичних полїв, останнї можуть розглядатїся як вїдносно самостїйнї мїкросистеми. П’ять вїдсоткїв фразем становлять ідеографїчний залишок.

У межах ідеографїчної парадигми фраземи вступають у вїдношення подїбності та протиставлення. За синонїмїчними вїдношеннями фраземи об’єднуютьїся в семантичнї групи та семантичнї пїдгрупи. У межах СПГ фраземи розташовуютьїся в певнїй послїдовностї: вїд стилїстично нейтрального та семантично прозорого до найбїльш емоцїйно насиченого з високим ступенем метафоричностї, наприклад: СПГ „Нерїдна людина або далекий родич”: *чужа кїстка, чужа чужина (2), в десятому колїні, нашому тиновї двоюрїдний плїт, через вулицю бондар, десята (сьома) вода на киселї (на кисїль), свояк з лївої щоки, через дорогу навприсядки*. Таке розташування дозволяє конкретизувати диференцїйну сему СПГ, тому чим далї в класифїкацїйнїй структурї перебуває та чи інша фразема, тим бїльш специфїчнї змістовї елементи визначають її значення.

У межах того чи іншого семантичного поля фразеологїчнї антонїми пов’язанї вїдношеннями “перетину”: об’єднанї архїсемою і протиставленї диференцїйними семами з можливїстю розбїжностї у потенцїйних і конотативних семах. 8 семантичних груп вступають в антонїмїчнї вїдношення й утворюють 4 антонїмїчнї пари (СГ „Молодїсть” – СГ „Старїсть”, СГ „Існувати” – СГ „Припинити існування”, СГ „Щасливе життя” – СГ „Нещасливе життя”, СГ „Життя задовольняє” – СГ „Життя не задовольняє”). Семантичнї пїдгрупи вступають в антонїмїчнї вїдношення значно частїше за семантичнї групи: 80 семантичних пїдгруп утворюють 40 антонїмїчних пар (СПГ „Займати

стале чи високе місце у суспільному житті” — СПГ „Займати незначне місце в суспільному житті”, СПГ „Сприймати життя об’єктивно” — СПГ „Сприймати життя спотворено”, СПГ „Правильний спосіб життя” — СПГ „Неправильний спосіб життя” тощо). Відношення протиставлення властиві і семантичним підгрупам, які належать до різних груп за умови, що семантичні групи теж вступають в антонімічні відношення: СПГ „Залишити когось живим (помилувати, врятувати)” (СГ „Існувати”) і СПГ „Позбавити когось життя” (СГ „Припинити існування”); СПГ „Щастить у житті”, СПГ „Бути щасливим” (СГ „Щасливе життя”) і СПГ „Не щастить у житті”, СПГ „Бути нещасливим” (СГ „Нещасливе життя”) тощо. У структурі концепту ЖИТТЯ наявні семантичні групи та семантичні підгрупи, що перебувають поза антонімічними відношеннями (СГ „Родина”, СГ „Життєвий досвід”, СПГ „Ювілеї подружнього життя”, СПГ „Свататися”).

На **четвертому етапі** запропоновано ідеографічну парадигму концепту ЖИТТЯ, що природно вписується і цілком відповідає загальній, концептуальній схемі семантичних відношень у лексиці: концепт ЖИТТЯ належить до категорії „буття” і взаємодіє з категоріями „простір”, „час”, „рух”, „окреме”, „якість”, „кількість”, „відношення”.

Оскільки концепти, репрезентовані фраземами, безпосередньо пов’язані з народними звичаями й обрядами, переказами та легендами, міфологією та фольклором — явищами, що реалізують історичну спадковість, то важливим постає відновлення екстралінгвістичної ситуації, контексту, що сприяли утворенню певної фраземи чи групи фразем і формуванню окремих концептів.

У межах **п’ятого етапу** реалізовано цю мету: зібрано фонову інформацію для кожного семантичного поля, групи, підгрупи, фраземи зі словників різних типів (етимологічних, тлумачних, міфологічних, культурознавчих, етнолінгвістичних тощо).

На **шостому етапі** концептуального аналізу відбувається поглиблення змісту мікроконцептів, виділених на першому рівні концептуалізації. Концепт ЖИТТЯ розкривається через наскрізні мікроконцепти, виявлені майже в усіх семантичних полях: Дорога, Душа, Доля, Світ, і мікроконцепти, виділені в межах окремих семантичних полів: Світове дерево / Дерево життя, Дунай, Земля, Небо (СП „Життя”, СП „Період існування”, СП „Кількісна характеристика життя”); Хрест (СП „Особисте життя”); Тварина (СП „Суспільне життя”, СП „Якісна характеристика життя”); Очі, Серце (СП „Дійсність”); Гарбуз, Рушник, Скриня, Хустка і Коса (СП „Сімейне, подружнє життя”); Копійка, Сорочка, Хліб (СП „Матеріальний стан життя”).

Серед окреслених мікроконцептів наявні загальнокультурні мікроконцепти, що набувають національного забарвлення (*Серце, Копійка, Хліб, Сорочка*); мікроконцепти, пов’язані з міфологічними уявленнями українського народу про життя (*Душа, Доля, Світове дерево / Дерево життя, Дунай, Небо і Земля*); мікроконцепти, що виступають етнокультурними складниками концепту ЖИТТЯ (*Рушник, Хустка і Коса, Скриня, Гарбуз*).

На **сьомому етапі** визначено асоціативно-образний комплекс концепту ЖИТТЯ: 1) **Гарбуз** — весілля, знак відмови (під час сватання), статевий потяг, хлопець; 2) **Світове дерево / Дерево життя** — життя і смерть, медіатор, пограничний локус, посередник між світами, світова вісь, структура всесвіту, часопростір; 3) **Доля** — багатство, благо, благополуччя, благоустрій, добробут, життєве приречення (визначення наперед), інтуїція та внутрішній голос, людина, народження, невдача / удача, невезіння, неталан / талан, персоніфікована істота, праця, характер занять, щастя; 4) **Дорога** — життєвий шлях (сума певних вікових відрізків), життя, кар'єра, напрям діяльності, перебіг справ, посередник між світами (Калиновий / Волосяний міст, Чумацький шлях), початок і кінець (народження і смерть), природний хід життя, соціальні сходинки (рух угору), спосіб існування, *цей світ і той світ*; 5) **Дунай** — вода, дорога (*на той світ*), межа (розділяє світи), полотняні мости (погребальні рушники); 6) **Душа** — Бог і янголи, вічне життя й безсмертя, вразливість, вшанування (пращурів), гармонія і злагода (у родині), людина (внутрішня сутність), мандри, молитва, народження, пекло і рай, смерть, тіло; 7) **Земля** — домовина, жіноче плодоносне начало, кінець життя або його наближення, материнство, могила, межа (між засвоєним людиною простором і хтонічним нижнім світом), праматір і годувальниця всього живого, реальність, святиня, тверезий погляд, частина тричленного всесвіту; 8) **Копійка і Гаманець** — багатство, ворожіння, засоби існування, матеріальний стан, родинна обрядовість; 9) **Коса** — вікова категорія, вірність, гідність, кохання, краса (дівоча), охайність, сімейний стан, честь, чистота; 10) **Небо** — втрата відчуття реальності, задоволення й щастя, ілюзія, місце перебування Бога та янголів, мрія, недосяжність і нездійсненність, радість, частина тричленного всесвіту; 11) **Очі** — дійсність, реальність / ірреальність, сприйняття життя; 12) **Рушник** — благословення, вінчання, гостинність, єднання на весіллі, захист, злагода, знак згоди (бути дружиною), подружня вірність, працьовитість, прощання, ритуальний предмет, чистий широкий шлях, шлюб; 13) **Світ** — життєвий досвід, життя, земля, локус існування людини, мандри, протяжність, спосіб життя, ставлення до життя, частина всесвіту; 14) **Серце** — внутрішній світ, життєва сила (її центр), життя, інтерес до життя, морально-емоційне ядро людини; 15) **Скриня** — весілля, власність дівчини, заможність (родового батьківського вогнища), звичаєвий устій, моральні і духовні засади, працелюбність (нареченої), спадщина (тільки після смерті), спогад (про минуле дівоцтво); 16) **Сорочка** — засіб існування, матеріальний стан; 17) **Тварина** — життєвий досвід, роль у суспільному житті; 18) **Хліб** — благословення, видимий світ Божого життя, гостинність, доля, достаток, духовні та матеріальні інтереси, єднання (на весіллі, живих з душами предків), життя, заробіток, засіб існування, культовий предмет, матеріальний стан, оберіг, повага, подяка, родинна обрядовість, сакральність, святість, Сонце; 19) **Хрест** — вічне життя, випробування, доля, всі чотири сторони, Ісус, кінцевий пункт життя, культовий предмет, людина, оберіг, смерть, страждання;

20) **Хустка** — весілля, вірність, знак згоди (бути дружиною), любов, ознака молодиці, перехід дівчини під владу чоловіка, перехід до іншого соціального стану, прихильність, прощання, сімейний статус.

Отже, опрацьована модель концептуального аналізу дозволила встановити, що концепт ЖИТТЯ виникає у процесі структурування інформації про життя людини та його основні властивості; обсяг змісту концепту містить відомості не тільки про об'єктивний стан речей у житті (матеріальний стан, якісна й кількісна характеристика життя, особисте, сімейне (подружнє) та суспільне життя тощо), а й відомості про уявлювані світи (потоїбічне життя, підземний світ, небесний світ), гіпотетичний стан речей у цих світах, способи пересування між світами. За допомогою цього алгоритму ми найбільш повно й об'єктивно виявили істотні, асоціативно-образні експліцитні й імпліцитні характеристики концепту ЖИТТЯ, репрезентованого українськими фраземами, тобто його національно-культурну специфіку.

Авторський опис додає окремі штрихи до репрезентації обсягу змісту концепту ЖИТТЯ. Як і будь-який інший концепт, цей концепт у мовній свідомості українця, окрім фразем, представлений: 1) лексемами (лексеми, що виявляють усталені асоціативні зв'язки з лексемою життя: *верба, борода* символізують життєву силу; *кров* — осереддя й символ життя; власні назви — міфологічні персонажі, пов'язані з життям: *Богородиця* — символ матері, життя, світла, любові; *Мати Світу* — богиня життя; *Род* — творець Всесвіту, бог Життя і т. ін.); 2) прислів'ями та приказками (*Тепер правдою на світі не проживеш; Гірка життя, гірка доля — що ж робити! Божа воля; Живу тихо, без плюскоти; Життя наше, як павутина* тощо); 3) художніми дефініціями (*Веселість серця — життя людині* (Г. Сковорода); *Життя наше — мандрівка* (Г. Сковорода)); 4) мікроконтекстами Біблії; 5) художніми текстами, зокрема антитезами, евфемізмами, епітетами, метафорами, перифразами, персоніфікаціями, порівняннями, символами (*І нам удвох в грозі і в сумі, / Де протекло життя круте, / Він добрим цвітом зацвіте* (А.Малишко); *Немає мужності другої, / як не боятися життя...* (В. Сосюра)). Усі окреслені репрезентанти концепту ЖИТТЯ потребують подальшого детального вивчення. Здійснене дослідження постає лише частиною опрацювання національного концепту ЖИТТЯ в українській картині світу.

1. Антологія концептов / Под ред. В. Карасика, И. Стернина. — М.: Гнозис, 2007. — 511 с.
2. Іващенко В. Компоненти змістової структури концепту як одиниці етнокультури // Українська мова. — 2004. — №4. — С. 18–28.
3. Загнітко А. Сучасні лінгвістичні теорії. — Донецьк: ДонНУ, 2006. — 338 с.
4. Краснобаєва-Чорна Ж. Термінополе КОНЦЕПТ // Українська мова. — 2006. — №2. — С. 67–79.
5. Краснобаєва-Чорна Ж. Формування ядра та периферії концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наук. ст. Філологічні науки. — Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2006. — №2. — С. 141–146.

6. Любина И. Аксиология концепта «Возраст» в русской, британской и американской лингвокультурах: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.19 / Кубанский гос. ун-т. — Краснодар, 2006. — 22 с.
7. Мамич М. Концепти Правда / Неправда в українській літературній мові: семантико-стилістичний аспект: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.01 / Одеський національний ун-т. — Одеса, 2002. — 20 с.
8. Манакин В. Сопоставительная лексикология. — К.: Знання, 2004. — 326 с.
9. Маслова В. Когнитивная лингвистика. — Минск: ТетраСистемс, 2004. — 256 с.
10. Мінаєва Е. Гендерна концептологія: мовна репрезентація концептів „Дім” і „Любов” у жіночій поезії: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.02 / Таврійський нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. — Сімферополь, 2007. — 23 с.
11. Пальчевська О. Концепт Шлях в англійській, французькій та українській мовах: лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний ракурси: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.15 / Донецький нац. ун-т. — Донецьк, 2006. — 20 с.
12. Положин М. Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості // Проблеми романо-германської філології: Зб. наук. праць. — Ужгород: Ліра, 2005. — С. 5–20.
13. Попова З., Стернин И. Когнитивная лингвистика. — М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. — 314 с.
14. Савельева О. Концепт «Еда» как фрагмент языковой картины мира: лексико-семантический и когнитивно-прагматический аспекты (на материале русского и английского языков): Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.19 / Кубанский гос. ун-т. — Краснодар, 2006. — 25 с.
15. Селіванова О. Концептуальний аналіз: проблеми та принципи // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія „Лінгвістика”: Зб. наук. праць. — Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. — Вип. 4. — С. 194–197.
16. Селіванова О. Проблеми концептуального моделювання в сучасних мовознавчих студіях // Лінгвістичні студії: Зб. наукових праць. — Черкаси-Брама-Україна. — 2006. — Вип. 2. — С. 7–13.
17. Сорока Т. Концепти „Дім” і „Родина” в російській, англійській та французькій мовній свідомості: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.01.15 / Донецький нац. ун-т. — Донецьк, 2006. — 20 с.
18. Степанов Ю. Константы: Словарь русской культуры. — М.: Школа „Языки русской культуры”, 2001. — 990 с.
19. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологія сучасної української мови. — Луганськ: Альма-матер, 2005. — 400 с.
20. Щербін В. Українська концептологія і концептографія: погляд із Білорусі // Українська мова. — 2008. — №3. — С. 26–40.
21. Bierwisch M. Formal and Lexical Semantics // Proceedings of the XIII International Congress of Linguistics. — Tokyo, 1983. — P. 122–124.
22. Langaker R.W. Concept, Image and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar. — Berlin — New York: Mouton de Gruyter, 1991. — 395 p.
23. Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition, Universal Human Concepts in Culture — Specific Configuration. — New York; Oxford: OUP, 1992. — 325 p.

Zhanna Krasnobaeva-Chorna

THE CONCEPTUAL ANALYSIS AS THE METHOD OF CONCEPTIVE SCIENCE
(ON MATERIAL OF THE CONCEPT LIFE IN THE UKRAINIAN PHRASEOLOGY)

The article is the sequential of the author's series of publications on theoretical and practical problems of the conceptive science. The conceptual analyses of concept LIFE, presented by the Ukrainian phrasemes, have been given in the work. Covert and pronounced descriptions of concept LIFE, i.e. its national-cultural specificity is determined.

Keywords: conceptive science, concept, conceptual analyses, conceptualization, phraseological units.